

İmlâ Usûlû

ve

es-Sem'ânî'nin "Edebu'l-İmlâ' ve -ve-l'İstimplâ"ı

Abdullah Aydınlı

İmlâ, hadis alma usûllerinin en üstünü sayılır (1). *Şeyhin tâlibe hadis* yazdırması şeklinde târif edilebilir. Bu durumda *şeyh* (hoca) *mumli*, *talib* (talebe) *mustemli* ismini alır. *Mumlinin* söylediklerini hazır olan cemâate yüksek sesle nakleden, tekrarlayan şahsa da *mustemli* denmektedir.

İmlâ, asr-ı saâdettenberi görülen bir usûldür. İnen âyetlerin vahiy kâtiblerine yazdırılmaları ve, kendilerine *hadis* yazma müsâadesi verilen bir kısım *ashâbın* huzûr-ı risâlet penâhîde *hadis* yazmaları ilk örnekleri teşkil ederler (2). Burada, Hz. Peygamber (s. a. s.) tarafından *imlâ* edilip devlet ve kabile başkanlarına gönderilen dîne dâvet mektublarını da zikr edebiliriz (3). Müteakib *ashâb* ve *tâbiûn* devirlerinde, diğer konular meyânında *hadis* neşri ve öğretimi için *imlâ* hâdiselerine bolca rastlanır. Nihayet öyle olur ki *imla* yolu ile hadis alma, *hadis* öğretim ve öğrenimin vazgeçilmez unsurları arasına girer. Hatta yalnız bu yolla *hadis* almayı âdet edinenler de görülür (4). Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe ise öyle der: "20 bin *hadisi imlâ* yoluyla yazmayan sâhib-i hadis sayılmaz" (5).

İmlâya verilen bu önemle *imlâ meclislerine* rağbet zamanla artmıştı. Ca'fer ibn Durusteveyh şöyle anlatır: "Yer bulamama endişesiyle Ali İbnu'l-Medîni'nin yarın ki meclisi için bugünün ikindisinden yerimizi alırdık. Hatta bir gün, kalktuğında yerini kaybetmemesi için *taylesânunâ* (sırtına attığı, altına serdiği şalına) bevleden bir adam görmüştüm" (6). Konuyla ilgili eserlerde binlerce, onbinlerce kişi huzûrunda akdedilen *imlâ meclislerine* işâret edilir.

1. Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tedkikler. Prof. M. Tayyib Okıç, İst. 1959, s. 94.

2. Mecâlisu'l-Hadis ve Âdâbu Rivâyetih, Dr. Muhammed 'Accâc el-Hatib, Advâ'u's-Şerî'a (Mecelletun), er-Riyâd, aded: 4, C. ûlâ 1393, s. 177.

3. Bkz. Bazı Hadis Meseleleri, s. 95, 124 vd.

4. Edebu'l-İmlâ ve'l-İstimplâ', es-Sem'ânî, Leiden, 1952, s. 11.

5. a.g.e.

6. a.g.e./s. 112-113.

Âsım ibn Ali ibn Âsım'ın *imlâ meclisinde* 120 bin (1), Ebû Muslim el-Keccî'nin meclisinde 40 bin (2), Bağdâd'a gelişinde taşkın sevgi gösterileri ile karşılanan Ebû Bekr Ca'fer ibn Muhammed el-Firyâbî'nininde ise 30 bin kişi kadar (3) bulunduğ u nakledilir.

Herhalde bu meclislere gösterilen bu rağbetle bazı halifeler, hayatlarında tatmak istedikleri en mûtena hazzın böyle bir meclis akdedebilmek olduğunu söylemişlerdir. Bu halifelerden el-Mansûr, Hârûnu'r-Reşid ve el-Me'mûn'un isimlerini burada kaydedebiliriz (4).

Şa'sa'âlî dönemler geçiren *imlâ meclisleri* giderek dinleyenler yönünden olduğu gibi *istimlâ* edenler yönünden de seyrekleşir. es-Sem'ânî, Ebu'l-Fadl ibn Yusuf'un *imlâ meclisi* bittiğinde, hazır bulunanları yazmak için bir hokka arandığı halde bulunamadığını nakleder (5).

İmlâ mevzûuna çoğu *hadis usûlü* kitaplarında bablar tahsis edildiği gibi müstakil kitaplar da hasredilmiştir. Bu konuda müstakil kitab olarak, özet tercemesini takdîm sadedinde olduğumuz Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ' adlı eser büyük bir ehemmiyeti haizdir. Ebû Sa'd Abdülkerim ibn Muhammed es-Sem'ânî'nin (v. 562/1166) bu değerli eserini merhûm hocamız Prof.Dr. Muhammed Tayyib Okıç, Türkçe kaleme alınmış *hâdis usulü* kitabının şimdilik tek muhalled eseri Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler (İst. 1959, Osman Yalçın Matbaası, VII+252 s.) adlı kitabında tanıtmıştı (s. 95-99). Merhûmun, *imlâ* (6) ve *emâli* sistemleri (7) hakkında verdiği mâlûmât hâlâ tazeliğini muafaza etmektedir.

es-Sem'ânî bu eserini, İsbahân, Bağdâd, Belh, Curcân, Dimesk, Serahs, Merv, Nisâbûr, Vâsıt, Herât ve Hemezân başta olmak üzere 80'i aşkın beldeyi gezerek derlediği bilgilerle meydana getirmiştir. Yazma tek nüsha halinde bulunan eseri (8) Max Weisweiller; giriş, eser ve yazmaları, kitabın muhtevasının Almanca hülâsası ile neşretmişti (9). Biz burada müellifin, serdettiği görüşleri te'yid maksadıyla zikrettiği rivâyetleri hazfetmek suretiyle eserin özet tercümesini, Türk okuyuculara faydalı olur düşüncesiyle takdîm ediyoruz:

1. a.g.e., s. 16-17.

2. a.g.e., s. 96.

3. a.g.e., s. 17-18.

4. a.g., s. 19-21.

5. a.g.e., s. 18.

6. Bazı Hadis Meseleleri, s. 94-99.

7. a.g.e., s. 102-104.

8. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, No: 1557.

9. Die Methodik Des Diktatgollés (Adab al-İmlâ wa'l-İstimlâ') von Abd-Al-Karîm ibn Muhammed as-Sam'ânî. Herausgegeben von Max Weisweiller, Leiden, 1952, E.J. Brill, 51+190 s.

Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ' (Özet Tercüme)

Hamd âlem'lerin Rabbi olan Allah'a, salât O'nun elçisi Hz. Muhammed'e, temiz *ehl-i beytine* ve yüce *ashâbınadır*

Allah kendisinden ve geçmişlerinden razı olsun, Efendimiz (Abdu'l-Kerîm es-Sem'ânî) dedi ki:

İmdi; Allah seni korusun ve muhafaza etsin, kardeşim, sen benden *imlâ* ve *istimplânın-âdâbını*, *mümlî* ve *müstemlînin*, yüce ahlâkla ahlâklanmak ve *nebevî sünnetlere* uymak hususunda muhtaç oldukları şeyleri sordun ve bunun kısa olmasını şart koştun. Çünkü himmetler noksanlaşmış, *hadis* büyükleri ortadan kaybolmuş, istekler de gevşemiştir. Bunun üzerine (s.y.o.)* Allah'a istihâre edip bunun cem'ine başladım. Mutlaka lüzumlu olan ve, ileri görüşlü hadiscinin, zeki talebenin müstağnî kalamayacağı; âdâb-ı muâşeretî ve bunları hâlvet ve meclisler de kullanmayı bilmek isteyen diğer insanların ihtiyaç duyacağı şeyleri zikretmekle yetindim... Allah'dan bizi ve seni ilimle menfaatlandırmasını ve çalışmamızı kendi rızasına uygun kılmasını dilerim. Muhakkak başarıya ulaştıran O'dur.. Allah seni muvaffak etsin, bil ki *hadis ilmi*, (s.y.o.) Allah'ın Kitabının ilminden sonra ilimlerin en şerefliisidir. Çünkü hükümler bu ikisine mebnî olup onlardan istinbat edilmişlerdir. (s.y.o.) Allah da Peygamberimiz (s.a.s.)'i şöyle buyurarak şereflelendirmiştir: "O, havadan konuşmaz, O'na inen Kur'an veya onun söylediği sözler), kendisine vahyedilen vahiyden başka birşey değildir. (Necm, 3-4)...

Resûlullah (s.a.s.)'in lafızlarının mutlaka nakledilmesi gerekir. Onların *sıh-hâtı* da ancak *sâhîh isnâdla* mâlum olur. *İsnaddaki sıhhat* ise yalnız *sıkanın sıka-dan, adlın adldan rivâyetiyle* bilinir...

Hadîsi şeyhlerden almak bir kaç şekilde olur: *Muhaddisin hadîsi* sana *rivâyet* etmesi, senin ona okuman, sen dinliyorken ona okunması, kendisinden *rivâyet* izni isteyerek ona *arzetmen*, onun sana yazıp *rivâyete* izin vermesi bunlar arasında zikredilebilir. Böylece sen onun kitabından veya asıyla karşılaştırılmış *fer'*den nakledersin. Bu çeşitlerin en sahihi, onun sana *imlâ* edip senin de lafızdan onu yazmandır. Zira sen ona okuduğunda çoğu kere o gafil olur veya dinlemez. Eğer sana okursa bu sefer sen ekseriya bir şey sebebiyle onu dinlemeye kendini veremezsin. Şayet ona okunur. hazır olanlar da dinlerlerse durum yine böyledir... Eğer sen ona *arzedip* o da sana izin verirse veya sana yazarsa bu tarz, bu çeşitlerin en alt derecesi olmuş olur. Bunun için onun sıhhatında ihtilâflar olmuştur. Öyleki bazıları neredeyse *icâzete* cevaz vermezler... Fakat muhaddis sana *imlâ* eder, sen de onun lafızından yazarsan buna herhangi bir fesâd yol bulamaz. Çünkü, o *imlâ* ettiğini biliyor, sen de yazdığını duyuyor ve anlıyorsun... Peygamber (s.a.s.) de meliklere, mektublar

* "Sübhân ve Yüce Olan"

yazmada ve musalahada *imlâ* etmiştir... Peygamberimizin bu mektublarının mi-sâlleri çoktur. Onları zikdersek kitab uzar. Maksudımız ise Nebî (s.a.s.)'in kâtib-lerine (Allah onlardan razı olsun.) mektublar *imlâ* ettiği hususudur. *Etbauttâbi*'in, onların halefleri ve daha sonrakiler arasından bir cemaat *imlâ* için meclisler ak-dediyorlardı. Şu'be ibnu'l-Haccâc (ki *imlâyâ* değer vermiştir.), Yezid ibn Hârûn, Vekî ibnu'l-Cerrâh, Âsım ibn Ali et-Teymî, Amr ibn Merzûk el-Bâhili, Muhammed ibn İsmâ'il el-Buhârî; Ebû Muslim el-Keccî, Ca'fer ibn Muhammed vd. bunlar-dandırlar... Allah geçmiş *selefe* rahmet etsin, onların zamanında ilim aranıyordu. Rağbetler bol, toplantılar çoktu. Şimdi ise ilmin ateşi söndü, kıvılcımları azaldı, çarşısı durgunlaştı. Hatta Bağdâd'da Ebû Hafs Ömer ibn Zafer el-Meğâzilî'den, *müzâkere* esnâsında şöyle dediğini işittim: "eş-Şeyh Ebu'l-Fadl ibn Yûsuf'un *imlâsını* bitirmiştik. Hazır bulunanların isimlerini yazmak için bir hokka aradık, bulamadık." Halifelerden *imlâ* meclisi akdetmek isteyen ve buna heves edenler vardı.. el-Me'mûn, Abbâsoğulları halifelerinin, hadîse en büyük yardımı göstereni idi. Çokca hadîs müzâkere eder, *hadîs rivâyetine* büyük arzu duyardı. Bununla beraber O, has çevresinden ehil olan kimselere çok hadîs rivâyet etmiştir. Herkesin, dinlemek için hazır bulunacağı umûmî bir mecliste *hadîs imlâ etmeyi* de çok sevi-yor, buna karşı nefsinî zor tutuyordu, nihayet bunu yapmaya azmetti... *Muteehi-rûndan*, *imlâ* yolu ile rivâyette bulunup meclisler akdedenler vardı. Onlar ara-sında şu zatları zikredebiliriz:

Bağdâd'da: Ebu'l-Hasan ibn Rızkaveyh el-Bezzâz, Ebu'l-Huseyn ibn Bîşrân, kardeşi Ebû'l-Kâsım, Ebûl-Feth ibn Ebî'l-Fevâris el-Hâfız, Ebu l-Kâsım Abdur-rahman ibn Ubeydillah el-Hurfî.

Nisâburb'da: Ebû Tâhîr Muhammed ibn Muhammed ibn Mahmiş ez-Ziyâdî, el-Hâkim Ebu Abdillâh Muhammed ibn Abdillâh el-hâfız, Ebû Abdirrahman Muhammed ibnu'l-Huseyn es-Sulemî, el-Kâdî Ebû Bekr Ahmed ibnu'l-Hasen el-Hîrî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman ibn Muhammed es-Serrâc, Ebû İshak İbra-hîm ibn Muhammed el-İsferâyîrî.

İsbehân'da: Ebû Abdillâh Muhammed ibn İshak ibn Mende el-Hâfız, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İbrahîm el-Curcânî, Ebû Nuaym Ahmet ibn Abdillâh el-Hâfız.

Basrâ'da: İsa ibn Gassân, Muhammed ibn Ali ibn Habîb el-Mettûsî.

Hemezân'da: Ebû Tâhîr ibn Seleme, Muhammed ibn İsa ibn Abdilazîz el-Bezzâz.

Merv'de: Ebû Abdillâh el-Hazerî, Ebû Bekr Abdullâh ibn Ahmed el-Kaffâl, Ebû Muhammed eş-Şirnehşîrî, Ebû Ali el-Huseyn ibn Şu'ayb es-Sincî, babamın dedesi Ebû Mansûr el-Kadî es-Sem'ânî, dedem, babam (Allah onlara rahmet etsin.) ve onların dışında büyük bir cemaat.. Kavuştuğumuz hocalarımızın hepsine

biz *kıraat* ediyorduk. Bazıları haftanın bir gününü özellikle *imlâya*, diğer günlerini *kıraate* ayırıyordu. Şu zevât, *imlâ* yazmak için meclislerinde hazır bulunduğumuz şeyhlerdendirler:

Merv'de: Ebû Hafs Ömer ibn Muhammed ibn Ali es-Serahsî el-İmâm, Ebû Hafs Ömer ibn Muhammed ibni'l-Hasan el-Fergûlî, Ebû Nasr Tâhir ibn Mehdî et-Taberî.

Serahs'da: Ebû Muhammed el-Fadl ibn Muhammed ez-Ziyâdî.

Nisâbûr'da: Ebû Abdillâh Muhammed ibnu'l-Fadl ibn Ahmed el-Furâvî, Ebû Bekr Vecîh ibn Tâhir eş-Şehhâmî, Nisâbûr'da cami imamı olan Ebû Muhammed Abdulcebbar ibn Muhammed ibn Ahmed el-Huvârî. Bunlardan sonra Es'ad ibn Ebî Sa'îd ibni'l-Kuşeyrî el-Hatîb, Ebu'l-Berekât Abdullâh ibn Muhammed el-Furâvî, Ebû Mansûr Abdulhâlık ibn Zâhir ibn Tâhir eş-Şehhâmî, Ebû Osmân İsmâ'il ibn Abdurrahman el-Gadâ'irî, Ebu'l-Futûh Abdurrezzâk ibnu's-Şâfi'î es-Seyyârî.

Nevkân'da: Ebû Sa'd Muhammed ibn Ebi'l-Abbâs Ahmed ibn Muhammed el-Halîlî el-Hâfız.

İsbehan'da: Ebu'l-Kâsım İsmâ'il ibn Muhammed ibni'l-Fadl el-Hâfız, Ebû Mansûr Mahmûd ibn Ahmed ibn Abdilmun'im ibn Mâşâzete'l-Mufessir, Ebû Sa'd Ahmed ibn Muhammed ibn Ebî Sa'd el-Bagdâdî, Ebû Bekr Muhammed ibn Ebî Nasr el-Leftuvânî, Ebû Mes'ûd Abdulcelîl ibn Muhammed ibn Abdilvâhid ibn Kûtâh el-Cûbârî el-Hâfız, Ebû Gâlib Muhammed ibn Amr eş-Şirâzî.

Haremeyn'de, Mekke ve Medîne'de, Şeyhim Ebû Sa'd Ahmed ibn Muhammed ibn Ebî Sa'd el-Bagdâdî'nin *imlâsında* hazır bulundum ve *mustemlisi* oldum.

Âmulu Taberistan: el-İmâm Ebu'l-Mehâsın er-Rûyânî'nin torunu Ebu'l-Fevâris Hibetullah ibn Sa'd et-Taberî.

el-Kerec Beldesi'nde: Ebu'l-Hasan Muhammed ibn Ebî Tâlib el-Kerec el-İmâm.

Basra'da: Ebû Muhammed Câbir ibn Muhammed ibn Câbir el-Ensârî el-Mâlikî el-Hâfız.

Herât'da: Ebû Şuca' Ömer ibn Muhammed ibn Abdillâh el-Bestâmî el-İmâm.

Mervu'r-Rûz'da: Ebû Muhammed Abdurrahman ibn Abdillâh en-Nihî el-İmâm.

Belh'de: -Ebû Bekr Muhammed ibn Muhammed ibn Muhammed el-Hâc el-Hulmî.

Şeyhimiz Ebû'l-Kâsım İsmâ'il ibn Ahmed ibni's-Semerkanî Bağdâd'da, Ebu'l-Kâsım Zâhir ibn Tâhir eş-Şehhâmî Nisâbûr'da *imlâda* bulunuyordu. Şu

kadar var ki onlar *imlâ*yı terkettiler, benim de kendilerinden *imlâ* yoluyla değil *müzâkere* yoluyla bir şeyler yazmam mümkün oldu

Bu girişten sonra ben, Allah'ın fazlı ve lütfuyla önce *mumlîn*in, sonra *mustemlîn*in, en sonunda da *kâtibin* ihtiyaç duyacağı şeyleri takdim edeceğim.

Mumlînin Uyması Gereken Edebler Fash

*Muhaddis*in, kılık-kıyafetini düzeltmesi ve *hadis rivâyet* etmeye hazırlanması gerekir. *İmlâ* esnasında *mumlîn*in en mükemmel bir şekil ve en güzel bir surette olması şâyân-ı arzudur. Bundan önce hazır bulunacak olan muvâfik ve muhâliflerinin yanında kendisini güzelleştirmeye vesile olacak işlerini düzeltmek gayesiyle üst-başına bakar... (Bunun için) misvaktamakla başlayıp uzamışsa tırnaklarını kessin, bıyığından alsın, saçını tarasın, beyaz elbise giysin, sarığı yüsüvarlak dürsün, saka'ını tarasın, yanında varsa güzel koku sürsün, aynaya baksın, meclise gitmeye yöneldiğinde yürüyüşünde mutedil olsun, karşılaştığı müslümanlara selâm-la başlasın, bâliğ olmayan çocuklara varıncaya dek müslümanların hepsine selâmı genelleştirsin, Meclise vardığında oturana kendisi için kalkmaktan men etsin. Çünkü buna alışma, nefsin âfetlerindedir. Oturmadan önce iki rek'at namâz kılması bağdaş kurub huşûlu bir şekilde oturması müstehabdır. *Ashâb*ıyla hoşça konuşsun, onlara ve *halkasındakilere* karşı huyunu güzelleştirsin. Meşgalelerinden kopmalarını, birbiriyle sözleşip kendisine gelmeye hazırlanmaları için *mumlîn*in *ashâb*ı için toplantı günü tayin etmesi gerekir. Onlara gün tayin edip *imlâ*ya söz verince sözünden cayması yakışık almaz. Ancak kendisini mazûr gösterecek bir işi olursa müstesna, bunda bir beis yoktur.

Mescidlerde Meclisler Akdetmek

Muhaddis için mescidlerde, bilhassa cuma günü cuma mescidinde *imlâ* etmesi müstehabdır. Bu durumda kibleye karşı yönelir ve *aşına* ancak taharetli olarak el sürer ve temiz olarak *rivâyet* eder. *Hadisleri* de yalnız kitabından *rivâyet* eder. Çünkü hafıza çok haindir. Kur'andan bir sure okuyarak başlar. Sonra insanları susturur. Bunu *mustemlî* yaparsa güzel olur. Sonra *imlâ* etmek istediği şeyi yüksek sesle söyler. Sesini de, sadece hazır bulunanların duyacağı kadar yükseltir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Sesini de kıs." (Lokman , 19) . Eğer bir minber veya yüksek bir yerin üstüne oturursa bu caizdir.

Semâ için hazır bulunanlar, *mumlîn*in yüzünü görmeyecek kadar çoğaldığında onun minber vs. bir şey üzerinde oturması müstehabdır. Böylece cemaat onun yüzünü görür, o da onlara sesini ulaştırır. Sonra tesniye ile başlayarak "Bismillâ-hirrahmanirrahim"; devamında da "Elhamdü lillahi Rabbi'l-Âlemin" der. Bu hamdele hakkında bir hadîs vârid olmuştur."

ان كل امر لا يفتح فيه بالحمد لله رب العالمين أقطع

”. Sonra Nebî (s.a.s.)’i zikrederek O’na salâvat getirir. Çünkü Allah’ın zikrinden sonra O’nu zikretmek vâcibdir. Böyle bir hâlde ise O’na salâvat getirmek ifâsı gerekli bir iştir. Sonra *mustemlî* mumlîye ”Allah sana merhamet etsin, kimi zikrettin veya sana kim rivâyet etti?” der. Mümlî de ”Hadesenâ Fulânun” diyerek, kendisinden rivâyet etmek istediği şeyhin nesebini, sonuna kadar verir, *şeyh*’ine merhamet dileyip ona dua eder. Tek bir şeyhden *rivâyet* etmez. Aksine *şeyh*leri olan bir cemattan *rivâyet* eder. Şayet her bir *isnâd*ı bir diğer *şeyh* den *rivâyet* etse daha güzel olur. Yalnız *sıkalardan rivâyet* edip *zâ’if*lardan, heva ve *bidat* sahibi muhaliflerden *rivâyet* etmekten kaçınır.

Meşhûr ve Adillerin Rivâyetinin Garîb ve Münkerlerden Üstün Tutulması

Avâmın akıllarının almayacağı şeyleri rivâyet etmemeli. İbâdetler ve *muâmelât* hukuku ile ilgili şer’î hükümleri bilmeye faydası olacak olan *fikhî hâdîsler*, imlâ edilecek en faydalı şeylerdendir.

Amellerin faziletleri ile hayra ve zikre teşvik eden, dünyaya meyli azaltan *terğîb hâdîslerini* imlâ etmek müstehabdır. *Mumli*, içinde garîb bir söz bulunan bir hadîs rivâyet ettiğinde bunu tefsîr eder, kapalı bir mânası olan hadîsi de izâh eder ve açıklar. *Mumliye*, ancak mânasını bildiği şeyleri tefsîr etmesi caizdir. Bilmediklerinde ise susması gerekir. *Mumli isnâd* sevkinde Resûlullah (s.a.s.)’e ulaştığında sesini yükselterek O’na salâvat getirmelidir. İçinde Resûlullah (s.a.s.)’in zikri tekrarlanan her hadîste böyle yapar. *Sahabeden* birine *isnâd* ulaştığında ”ridvânu’llahi ’aleyh” veya ”Radiye’llahu ’anh” der.

Mumlinin Hadîs Hakkında Söz Söylemesi ve Onu Sihhat, Snbût vs. Sıfât-ve Nâ’tlarla Tavsif Etmesi

Râvînin, *rivâyet* ettiği şeyin faziletine dikkat çekip, ancak kendisi gibi *hâfızların* bilebileceği mânaları açıklamayı müstehabdır. *Hadîs âlî* veya *sahîh* olursa onu bununla tavsif eder.

Mumlinin Uzun ve Çok İmlâ Etmek Suretiyle Dinleyeni Bıktırma ve Canını Sıkmasının Kerâhati

Mumlinin, rivâyette bulunduğu meclisi uzatmaması lâzımdır. Bilakis onu, dinleyiciyi bıktırıp usandırmasından ve bunun dinleyiciyi araştırmada gevşeklîğe ve tenbellîğe sevketmesinden kaçınmak için orta uzunlukta yapar. Meclisi, hikâyeler ve nâdir olan konularla bitirir. Hikâyelerden sonra da şiirler okuyarak bununla meclise nihâyet verir. *Mumli*, bir kelime zikrettiğinde, *mustemlî* tekrar edip talebe yazıncaya kadar boş kalmamak için (s.y.o.) Allah’a istiğfârda bulunur.

Meclisin bitiminde âyete göre istiğfar ve hamdeleden söylenmesi âdet olanlar

Katâde ve Mucâhid'den rivâyet edildiğine göre "Kalkacağım zaman-da rab-bine hamd ile tesbîh et." (Tûr, 48) âyetinde "Her meclisten kalkacağım zaman..." mânası vardır... Resûlullah (s.a.s.) bir meclis ten şöyle demeden kalkmazdı:"

سبحانك اللهم وبحمدك لا اله الا أنت استغفرک و أتوب اليك

Mecliste Yazılanı Mukabele Etmek, İşi Sağlam Tutmak ve Kalemın Sapma ve Hatalarını Düzeltmek

Bir adam Peygamber (s.a.s.)'in yanında bir şey yazmıştı. Peygamber (s.a.s) ona "yazdın mı?" buyurdu. Adam "Evet" dedi, Hz. Peygamber "Mukabele ettin mi onu?" diye sorduğunda "Hayır" cevabını alınca şöyle buyurdu: "Onu muka-bele edip sahîh oluncaya kadar yazmamışsın demektir."

Yahya ibn Ebî Kesîr şöyle der: "Yazıp ta mukabele etmeyen tuvalete girip istincâ etmeyene benzer".

Meclisi Kaçırma ve Tekrâr Etme Hakkında Söylenenler

Hadîs, ilminde, anlatılan şeyi tekrar etmeyi kerîh görmek, kavuşamayana ve-ya bitirene onu bir daha anlatmayı zor bulmak âdet olmuştur. Öyleki şairlerden biri, ağır davranan birine şöyle hitab eder:

خل عنا فانما أنت فينا و او عمرو او كالحديث المعاد

İmlâyı semâ' etmek isteyen kimsenin erken gelmesi gerekir. Aksi halde bulun-masının geçikmesiyle meclisi kaçırmasından, aynı zamanda tekrar etmenin *şeyh* tarafından güç karşılanmasından korkulur. Çünkü, Sufyân ibn Uyeyne, Yezid ibn Hârûn ve bunlardan önce-sonra gelen bir cemattan (Allah onlardan ve bu ikisinden razı olsun*) *râvilerin* naklettiği hususları, işinde isti'mâl etmeyi âdet edinerek *şeyhin* tekrardan kaçınması mümkündür

Mustemlî Edinmek ve Onun Âdâbı Hakkında Fası

Mumlînin, halkasmdan uzakta kalana *imlâyı* ulaştıracak bir kimse edinmesi lüzümlüdür.

Müstemlînin İnsanlardan Yüksekte Bulunması

Mustemlînin, seki, sandalye gibi yüksek bir yere oturması müstahaptır. Bula-mazsa ayakta *istimlâ* eder. Çünkü istimlâdan maksad hazır bulunanların hepsine ulaştırmaktır. *Mustemlînin* yüksek sesli olması da gerekir. *Mustemlî*, uyanık ve tefrik edici olup, Yezid ibn Hârûn'un *mustemlîsinden* hikâye edildiği gibi aptal ve gafil olmamalıdır.

Selefin bazıları, akıllı ve izzet-i nefis sahibi *mustemlîsi* olduğu halde *imlâ* eder, *mustemlîsini* de medh edip överdi. Bazıları da bunun aksine idi. Onlar da ağızlarına geleni söylerlerdi. Ben onlardan bana ulaşan bazı şeyler hatırlarım... *Istimlâ* için, hazır bulunanların dil bakımından en fasihini, açıklama bakımından en vazihini, ibâre bakımından en güzeliğini, anlatım bakımından en iyisini seçmek gerekir. *Mustemlînin*, *hadîsle* ünsiyeti olan, tam değilse bile onunla biraz meşgul bulunan biri olması lâzımdır. Çünkü o *hadîsle* meşgul olan biri değilse, yanılma ve hata yapmasından dolayı kendisine emniyet edilmez. Kalabalık çoğaldığında, bazıları bazılarına ulaştırması için *mustemlîler* artırılmalıdır.

Mustemlînin Başlarken Söyleyeceği Söz

Bu kitabın baş tarafında *mumlînin* âdâbı kısmında onun insanları susturmasından bahsetmiş ve bunu *mustemlînin* yapacağını zikretmiştik. Bundan sonra *müstemli* (şöyle diyerek:)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلَاةُ عَلٰی
مُحَمَّدٍ النَّبِیِّ وَآلِهِ اَحْمَدُیْنَ وَصَحْبِهِ الْاَكْرَمِیْنَ .

Kur'an'dan bir sure okur.. Bu zikrettiğimiz hususların hepsi hakkında *hadîsler* zikretmiştik. Onları tekrar etmiyeceğiz. *Mustemlî* onların hepsini zikredip şöyle diyerek *şeyhe* dua eder: "Allah, *şeyhten*, ebeveyninden ve bütün müslümanlardan razı olsun!". Şayet "Allah, efendimizden razı olsun" derse bu, *mumlî* nefsinin kadrini bildiğinde caiz olur. *Şeyhe*, uzun hayat ve ömrün devamı hususunda dua ederse mekrûh olur. Çünkü *selef* bunu kerîh görmüşleşdir.

İmam Yahya ibn Sa'îd el-Kattân ve diğer bazı imamlar, hadîs ashabının muhaddise dua etmesine ehemmiyet vermeyip bunun sahîh olmayan bir niyetle yapıldığı görüşündeydiler. Sufyân ibn 'Uyeyne bunun aksini söylerdi.

Mustemlî şeyhin ismini, *künyesini* ve *nisbesini* bilirse bunları hazır bulunanlara zireder. Aksi halde, hazır bulunanlara söyleyip yazmaları için *şeyhe* sorar.

Mustemlînin Mumlîye "Men Zekerte " Demesi

Mustemlî zikrettiğimiz girişi yaptıktan sonra *mumliye* yönelip "Allah merhamet etsin, sana kim rivayet etti?" veya "Allah razı olsun, kimi zikrettin?" der.

Mustemlî "Menzekerte" dediğinde *mumlî* "ahberenâ ebû fulân fulân ibnu fulân" deyip, kelime kelime söyleyerek *hadîsi rivâyet* eder. Bunu *mustemlî* nakleder ve söyleyeceği şeyde sesini yükseltip onu *imlâ* eder. *Mustemlî mumliden* tebliğ ederken onun lafzına muhalefet etmemelidir. Hatta muhalefet etmeme lüzumludur. Bilhassa râvî, rivâyet hükümlerini bilen ve anlayanlardan olduğunda... Kâtib bir harf işitmezse bunu, işitmesi için *mustemliden* sorar. Veya bir şeyde şüphe ederse

doğruluğunu araştırmak üzere ona müracaat eder. Mustemli de ona cevap verir. Allah (azze ve celle) Kehf sûresinde (âyet, 71) şöyle buyurur: "Halkını boğmak için mi gemiyi deldin? Hakikaten sen müthiş bir iş yaptın"

Mustemlinin, istimlâyı bitirdiğinde hazır bulunan ve yazanlara rahmet ve mağfiretle dua etmesi müstehabtır. Bu durumda mustemli önce kendisine sonra hazır bulunanlara dua eder.

Kâtibin Âdabı Hakkında Fâsıl

Hadis tâlibinin, mümkün olduğu kadar, Resûlullah (s.a.s.)'in eserlerine göre hareket etmek ve sünnetleri kendisine şîâr yapmak suretiyle bütün işlerinde avâmın yollarından ayrılması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Andolsun Allah'ın Elçisinde sizin için (uyulacak) en güzel bir örnek vardı." (Ahzâb, 21).

Hadis Meclislerine Erken Gitmek

Yalnız yaz aylarında erken gidilir. Kış aylarında gün yükselinceye kadar sabredilmesi evlâdır. *Tâlib* acele etmeksizin ağırbaşlılık'a yürür. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Yer yüzünde kabara kabara yürüme." (İsrâ, 37). Allah azze ve celle yine şöyle buyurur: "Yürüyüşünde mu'tedil ol, sesini alçalt" (Lokman, 19). Aşırı öğrenme arzusu ve *muhaddise* ilk önce gitmiş olması için hızlı yürürse bu caizdir. Talib için en uygun olanı yaya yürümesi, bir şeye binmemesidir.

TÂLİBİN; YÜRÜDÜĞÜNDE SÜRÇMEMESİ, AYAĞA KALKTIĞINDA DÜŞMEMESİ İÇİN ELBİSESİNİ YUKARI ÇEKMESİ VE KIYAFETİNİN PERİŞAN OLMASI

Tâlib, içine kitab ve cüzleri koyması için elbisesinin kolunu geniş yaptırır. Elbise hususunda zorluğa girmez... Tırâzu'z-Zehab kitabında *muhaddisten* izin alma usulünü zikretmiştik. Burada, *muhaddis* ve *mumlinin* huzuruna giriş âdabının bir kısmını zikredeceğiz. Bir *talebe* topluluğu hazır olup kendilerine, *mumlinin* huzuruna giriş izni verildiğinde talebelerin en yaşlılarını öne geçirip onu önlerinde içeri girdirmeleri gerekir. Bu şüphesiz bir sünnettir... Eğer yaşça en büyük olan kimse kendisinden daha alını olanı öne geçirirse bu hoş karşılanarak caiz görülür. *Tâlib*, *mumlinin* yanına girip onun yanında bir topluluk bulursa hepsine birden selâm vermesi müstehabdır... *Tâlib* terlik giymiş idiye huzura girmeden önce onları çıkarmalıdır. *Mumlinin* oturduğu yaygının üstünde yalın ayak yürümesi müstehabdır. Çünkü bu tevâzu ve güzel terbiyenin gereğidir. Başta, sağ ayağındaki terliğinden önce solundakini çıkarmalıdır. Çıkarırken soldan başlamakla emrolunduk.. Allah'u a'lem. Giyinme iyi bir şeydir, çünkü o bedeni korur. Sağ taraf soldan üstün olduğu için giyinirken onunla başlanmış çıkarırken ise geri bırakılmıştır. Böylece sağın kıymeti daha devamlı ve nasibi, sol taraftan daha çok olmuş

olur. Talib terliklerini çıkardığında onları soluna kor ve meclisin ulaştığı yere oturur. Meclis, bulunanlara dar geliyorsa onların boyunlarından atlayıp geçmez. Mumlî onu yanına çağırırsa o zaman hazır olanların boyunlarından atlayıp geçmesi caizdir. Mumlî onu yanına yaklaştırdığında yaklaştırdığı kadar ona yaklaşır. Mumlî ona bir yastıkla ikramda bulunursa onu geri çevirmez, üzerinde oturur. Tâlibin, meclisten birini kaldırıp yerine oturması... halkanın ortasında, meclisin baş tarafında, izinlerini almadan iki kişinin arasında oturması mekrûhtur. Hal-kada oturan kimsenin, giren için yer açması ve kendi yerinden uzaklaşması müste-habtır. İki kişi, aralarında oturması için yer açarlarsa oraya oturur, çünkü bu, o ikisinin yaptığı bir ikramdır. Artık onu geri çevirmemek lâzımdır. Yer ayırıp kendisine ikram ettiklerinde, bu iki kişinin arasına oturanın kendisini toplaması, bağdaş kurunması müstehabtır.

Dönmek Üzere Meclisten Kalkan Kimsenin Yerine Oturmanın Kerâhati Muhaddisin Huzurunda Oturmanın Keyfiyeti

Tâlib, mumlîyi ta'zim ve tebcilde mübalağa eder. Ona hitap ettiğinde veya bir şey hakkında ona müracaat ettiğinde "ey üs tâz, ey âlim, ey hâfız" vb. ta'zim ifadeleri kullanır. Tâlib, mumlîye ismiyle değil künyesiyle hitab eder.

Mumlî İçin Ayağa Kalkmanın Cevâzi

Mumlî içeri girdiğinde meclis dar ise hazır bulunanlar ona yer açarlar.

Mumlinin Elini Öpmek

Bağdâd'da şeyhimiz Ebû Bekr Muhammed ibn Abdilbakî el-Ensârî'nin hu-zuruna girdiğimde, bize kıraat imkânı vermesi için her sefer elini öper ve konuşur-ken onunla lâtifede bulunurdum. Bundan dolayı hocadan, başkasının elde edeme-diğini ben elde ettim.

Mumlinin Meclisine Saygı Gösterme

Tâlib imlâ meclisinde uyumaz. *İmlâ meclisinde* uyuklaması gelirse diğer tarafa döner. *İmlâ* esnasında güzelce dinler ve kulak verir. Yüzyüyle *mumlîye* döner ve ona tevazu gösterir. *Tâlib mumlîye* yumuşak davranır. İyi muamele eder ve (hoşlanmadığı şeylerine) katlanır.

İşte bunlar *imlâ meclisinde* bulunmanın edebleridir. Onları kısaea zikrettim. Şimdi, *imlâyî* yazarken ihtiyaç duyulan şeyleri, yazı aletlerini, nasıl yazılacağını nakledeceğim. Tırâzu'z-Zeheb kitabında kitabetin caiz olup olmadığını, ilmin ki-tabetinin caiz olduğu görüşünde olanlarla bunu kerih görenleri derin bir şekilde araştırarak yazdım. Hülâsası şudur: Hadislerin kitabetinin mekrûh olması, Allah'ın Kitabı ile karışmamaları için başlangıçtaki bir durum idi. Karışma ihtimali orta-

dan kalkınca kitabeti caiz olmuştur. Alimin yazıya itimad etmemesi, bilakis ezberlemesi için de kitabeti mekrûh görüyorlardı. Sonradan isnadlar uzayıp himmetler kısalduğunda kitâbete ruhsat verildi.

Kitâbetin edebleri ve âletleri vardır. bunları özetle zikredeceğim:

Tâlib, hadisi siyah boyayla, özellikle de midâdla (?) değil, mürekkeble yazmalıdır. Çünkü, siyah, renklerin en göze batanı, mürekkebe de devinler ve zamanlar boyu en kalıcı olanıdır. Mürekkebe, ilim sahiblerinin ve bir çok marifet ve irfan ehlinin aletidir.

Tâlib elbisesini mürekkebtan muhafaza edip siyah boyadan onu korursa iyi olur. Boyayı elbisesinden gidermek isteyip siyahın üzerine beyazı dökerse boyanın giderilmesi mümkün olur.

İstinsâh Âletleri

Hokka

Tâlib imlâ meclisine hokkasız gelmez. Yanında hokka olmadan imlâ meclisinde bulunur, başkasının hokkasıyla yazarsa bu caizdir. Selef bunu yapmıştır.

Kalem

Hadis sahibinin kalemi sert olmamalıdır, bu özelliği çabuk harekete mani olur. Yumuşak da olmamalıdır, bu durumda çabucak kısılır. Boğumları giderilmiş en pürüzsüz çubuk alınır, ucu genişçe ve uzunca açılır, açması yuvarlaklaştırılır.

Hadis ehlinin çoğu kalemi kılıca takdim edip, onu üstün tutmuşlardır.

Kalemlik

Bıçak

Kalem bıçağının sadece kalem açmakta kullanılması, bıçağın ağzının ince ve keskin, demirinin halis olması gerekir. Hasan ibn Vehb birisine hediye ettiği bıçağı güzel bir şekilde tavsif etmişti. O bir arkadaşına bir bıçak hediye etmiş ve ona şöyle yazmıştı: "Sana visalden daha güzel, firaktan daha keskin bir bıçak hediye ettim."

Mürekkebe ve Kâğıt

Mürekkebe berrak ve akıcı, kâğıt temiz ve hâs olmalıdır. Seleften bir topluluk -Allah bize ve onlara rahmet etsin.- ihtiyaç var iken bulunmadığı veya nâdir olduğunda deri, levha, tuğla, kumaş, terlik ve avuç üzerine yazmıştı. Bu yazı malzemesi çeşitlerini, senedleriyle Edebu't-Tâlib kitabında zikrettim. İsteyen oraya başvursun.

Kâğıttan başka bir şey üzerine yazı yazma hususunda bana ulaşan haberlerin en hayret vericisi şu haberdir:

Ubeyd ibn Abdilvâhid ibn Şureyk anlatıyor: Çok kalabalık olan bir mecliste bulunmuştum. Kafamda bir sürtme ve hareket hissedince dönmek istedim. Bir de ne göreyim, bir adam beni oturtmaya çalışıyor: "Ne oluyor sana" dedim. Şöyle cevap verdi: "Otur! Meclisi kafana yazmıştım. Bekle de onu (yazıp) karşılaştırayım".

Yazarken iyi ve güzel yazmaya gayret edilmelidir. Yazının iri yazılıp incesinden sakınılması müstehabdır. Tâlibin ince yazı yazması ancak, fakir olup satın alacağı kâğıt bulamaması, misafir olduğu için taşınması hafif olsun diye ince yazması gibi hallerde gereklidir. *Rehâll*erin ekserisinde, ince yazmayı mazûr kılan bu iki sıfat bulunur.

Tâlibin imlâda ilk önce yazacağı şey "Bismillahirrahmanirrahim" dir. "Mîm" den önce "sîn"i uzatması mekrûhtur. "Bismillahirrahmanirrahim" yazdığı satıra başka bir şey yazmaz. Besmeleden sonraki satıra, kendisinden imlâ işiteceği veya yazacağı şeyhinin ismini, künyesini ve nisbesini yazar. Sonra da mümlinin lafzını getirir ve imlâ ettiği şeyleri yazar. En güzeli (müstemlinin ağzından değil de) mümlinin ağzından lafzını yazmasıdır. Müstemli söyleyinceye kadar, hareke ve noktalama ile, tashîf ve ibhâmdan kaçınmak için isim ve harfleri tesbit eder. Hadîs san'atında mahâreti olmayan bir kimsenin, nokta ve hareke koymadıkça, "Busr"u "Bişr", "Abbâs"ı "Ayyâş", "Ubeyde"yi "Abîde" yapmak gibi bir tashif ve tahrif yapmasından korkulur. Nokta ve hareke olursa artık işe vehmin girmesinden korkulmaz, hadîs sahibi ve râvîsi de bundan salim olur.

Hadîsin yazılması bittiğinde onunla (sonradan yazacağı) diğer hadîs arasına, aralarını tafsîl, birini diğerinden temyiz edecek bir daire konur. Tâlib, yaprağın bir yüzünü yazıp arkasını çevirmek istediğinde doğru yazılanların bozulmaması için ikisinin arasına bir yaprak koymalı veya yazılan sayfayı talaşla kurutulmalıdır. Kurutma, çınar vesâir ağaç talaşıyla olur. Toprak kullanımından kaçınılmalıdır.

Hazır bulunanlar yazma işini bitirince müstemli imlâyı okur, tâlibler yazdıklarını karşılaştırırlar. Biz daha önce karşılaştırma âdâbını zikretmiştik. Şayet, talebeden biri meclisten bir şeyi fevt ettiyse, hazır olanlardan biri, istinsâh etmesi için kitabını ona iâre eder. Kitab sahibi bu hususta sevab elde etmeyi ganimet saymalı (ödünç vermekten kaçınmamalıdır). Bu zat tâlibe kitab iâre ettiğinde tâlib artık onu kendine alkoymaz. Acilen iade eder. Müsteâr kitabları iade edilmediğinden dolayı çok kimse iâre etmekten kaçınmıştır. Kitab sahiblerinin bazıları da iâre ettikleri kitablardan dolayı, dostlardan bile rehine almayı hoş görmüşler ve bu hususta şiirler söylemişlerdir.

Talebeden biri meclis ehlinde önce ayrılmak isterse onlara selâm verir. Çünkü bu sünnettendir.